

วาทกรรมและการกำในชาตกอีสานเรื่องกำพร้าตบตอง

กิตติธรา พงษ์เดชะ

นิสิตปริญญาโทระดับบัณฑิตศึกษาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาวาทกรรมและการค้าขายในชาตกอีสานเรื่องกำพร้าตบตอง ผู้เขียนต้องการนำเสนอวาทกรรมของความดีความชั่วที่แตกต่างตามค่านิยมของชนชั้น ความสมดุลของความดีความชั่วที่ยึดโยงกับฐานะและอำนาจทางเศรษฐกิจ ที่สะท้อนให้เห็นว่าค่านิยมในบริบทสังคมอีสาน ซึ่งในนิทานชาตกเรื่องนี้เชื่อว่าคนที่มั่งมีในทรัพย์ เป็นผู้ที่มิบุญบารมีแต่ปางก่อนเกียรติศักดิ์ศรีและบารมีเป็นสิ่งที่คู่กับความมั่งมี ด้วยทรัพย์สินเท่านั้น นอกจากนี้วาทกรรมเกี่ยวกับการค้าขายยังแสดงให้เห็นถึงชุดความคิด เรื่องวาทกรรมบุญบารมีจากอดีตชาติที่ยึดโยงกับเรื่องของการค้าขายที่แสดงให้เห็นว่า การค้าขายถูกกำกับด้วยอำนาจความเชื่อพุทธศาสนา อำนาจบุญบารมี ซึ่งแตกต่างจาก โลกความเป็นจริงของเศรษฐกิจและการค้าขายที่กำไรไม่ยึดโยงกับบุญบารมีแต่ขึ้นอยู่กับ เทคนิควิธีการขายและการตลาด

คำสำคัญ ; วาทกรรม, การค้า, ชาตกอีสาน, กำพร้าตบตอง

The Discourse and Trading in I-San Jataka Story “Kampra Toob Tong”

Kitirach Pongchaliew

Program Thai Major, Faculty of Humanities and Social Sciences

Maharakham University

Abstract

The main purpose of this article is to present the discourse and trading in I-san Jataka story “Kampra Toob Tong”. It demonstrates the discourse on good and evil based on different racist values, the balance of good and evil relating to economic position and power. According to racist value, the rich are a charitable actor from the world in the past. Honor and prestige are related to wealth. In addition, trade discourse demonstrates the discourse on merit of the world in the past related to trading. Trading was determined by power of belief in Buddhism. But in fact, the power of merit is not related to the success of trading, because economically, profit-based trading is not determined by merit, but methods for selling and marketing. In this article, discourse on different goodness and evil according to racial values, discourses on merit from the past world, trade and its results from past worlds, and the balance of goodness, class and power according to economic status were presented through the story “Hai Som Um Kha Lum”.

Keywords ; Discourse, Trading, I-San Jataka, Kampra Toob Tong

บทนำ

นิทานกำพร้าเป็นนิทานที่ว่าด้วยลักษณะที่ตัวละครเป็นกำพร้า สิ่งที่แตกต่างกันจากตัวละครในนิทานประเภทอื่น ๆ ที่เด่นชัดคือ การขาดพ่อขาดแม่ การประกอบอาชีพ ขาดงานหรือการเกษตรแบบยังชีพ อุปนิสัยอดทนและเมตตา ลักษณะกำพร้าเกิดจากสาเหตุสามประการ คือ ประการที่หนึ่ง คือ การที่หญิงตั้งครรภ์โดยไม่มีสามี เช่นเรื่องนางผมหม เรื่องหูดสามเปา เรื่องกำพร้าหมากเขือ ประการที่สอง คือ พ่อแม่ตายจาก เช่น เรื่องสุพรรณโมกษา เรื่องปลาบู่ทอง เรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ ประการที่สาม คือ กำพร้าเป็นเด็กจรจัด ไม่มีหัวหน้าคนเลี้ยงดูไม่ทราบว่ามีใครเป็นพ่อแม่ เช่น เรื่องกำพร้าผีน้อย เรื่องกำพร้าทุกขะตะ เป็นต้น ซึ่งผลจากการกำพร้าทำให้ขาดที่อยู่อาศัย ไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีผู้ถ่ายทอดความรู้การทำมาหากิน ชีวิตในวัยเด็กจึงอยู่ด้วยการขอทานหรือเป็นแรงงานรับจ้าง ส่วนการเกษตรเป็นเกษตรกรรมแบบยังชีพโดยอาศัยที่ดินบุคคลอื่น ตัวละครกำพร้ามักมีอุปนิสัยอดทนและเมตตาแต่ถือได้ว่าเป็นตัวละครที่ต่ำต้อยที่สุดในชุมชนและสถานภาพของตัวละครกำพร้าเปลี่ยนแปลงเมื่อตัวกำพร้าได้ภรรยาที่มีสถานภาพสูงกว่าตนและได้รับการช่วยเหลือจากผู้ช่วยหรือของวิเศษ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2542) นิทานกำพร้าจึงเป็นภาพแทนของผู้ด้อยโอกาสในสังคม ซึ่งซ่อนเร้นความหมายบางอย่างที่ต้องตีความอย่างละเอียด นอกจากนี้ยังมีนิทานกำพร้าที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งแต่ได้รับการกล่าวถึงค่อนข้างน้อย คือ เรื่องกำพร้าตบตองเป็นนิทานกำพร้าที่มีนัยยะของการแอบอิงกับนิทานชาดกและความเชื่อทางพุทธศาสนาแบบชาวบ้านอีสาน

นิทานเรื่องกำพร้าตบตองเป็นนิทานอีสานที่แต่งเป็นไปในลักษณะชาดกนอกนิบาตของอีสาน ซึ่งประกอบด้วยส่วนสำคัญ 3 ประการ คือ 1) บรรยายเรื่องหรือบทนำจะกล่าวถึงมูลเหตุที่มาของชาดก 2) อติตนิทาน หรือชาดก เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่า 3) ประชุมชาดก ประมวลชาดกเป็นเนื้อความตอนท้ายของชาดกกล่าวถึงบุคคลในชาดกว่าผู้ใดกลับชาติมาเกิดใครบ้างในปัจจุบัน นิทานเรื่องกำพร้าตบตองเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นท้าวกำพร้าตบตองบำเพ็ญบารมีในลักษณะที่เรียกว่า ขันติบารมี เนื้อหาที่มีความน่าสนใจแฝงด้วยคติความเชื่อบางอย่างที่มีนัยซ่อนเร้น และการประกอบสร้างวาทกรรมบุญบารมีในอดีตชาติที่อิงกับเศรษฐกิจและเศรษฐกิจศาสตร์ ตรงกับความเชื่อของคำว่า “บุญเก่า” ซึ่งมีเรื่องราวดังต่อไปนี้

กำพร้าตบตอเป็นเรื่องราวของชายกำพร้าผู้ยากไร้ หลังจากทีพ่อแม่ตายแล้ว กำพร้าได้ไปปลูกตบตอ (กระท่อมมุงด้วยใบตอง) หลังเล็ก ๆ เพื่อพักพิง ณ เมืองพาราณสี ซึ่งมีพระยาพรหมทัตเป็นเจ้าเมือง ท้าวกำพร้าประกอบอาชีพ ด้วยการรับจ้างตำข้าว เพื่อเลี้ยงชีพไปวัน ๆ วันหนึ่งท้าวกำพร้าไปรับจ้างตำข้าวที่บ้านเศรษฐีแต่ใช้กระดั่งฝัดข้าวไม่เป็น ครอบครัวยุคเศรษฐีมีลูกสาวทั้งหมดเจ็ดคน พี่ทั้งหกแต่งงานแล้วเหลือแต่น้องสาวคนสุดท้ายซึ่งกำลังนั่งมองท้าวกำพร้าฝัดข้าวอยู่จึงเกิดสงสารลงจากเรือนไปช่วยฝัดข้าว แม่ของนางเห็นเข้าจึงฟ้องเศรษฐี เศรษฐีผู้เป็นพ่อไม่พอใจจึงขับไล่นางไปอยู่เป็นภรรยาของท้าวกำพร้าทั้งสองต่างตำข้าวหาเลี้ยงชีพ แต่นางผู้เป็นเมียเห็นว่ามันเป็นการหาหมอกินมือ ไม่นั่นคงจึงชวนท้าวกำพร้าตัดพินชายแต่ทั้งสองไม่มีขวานไม่มีพร้า นางเมียจึงไปขอขวานจากแม่ ท้าวกำพร้าด้วยความเป็นผู้มีพละกำลังมากจึงตัดพินได้มากส่วนภรรยาเป็นผู้นำไปขายทำให้ทั้งคู่ชีวิตดีขึ้นกว่าเดิม วันหนึ่งท้าวกำพร้าเข้าป่าตัดพินเช่นเดิม พระอินทร์ร้อนศิลาอาสน์เนื่องจากท้าวกำพร้าเป็นผู้บำเพ็ญโพธิสัตว์และเคยสร้างบุญไว้ในอดีตชาติ พระอินทร์จึงลงแปลงกายลงมาเป็นชายชรานั่งถือไหส้ม (ไหส้มเนื้อ) อยู่ใต้ต้นไม้ ฝ่ายชายชราเห็นท้าวกำพร้าจึงมอบไหส้มให้เพื่อให้ท้าวกำพร้านำไปขาย ประจวบกับพี่เขยทั้งหกกำลังเดินทางไปค้าขายที่เมืองตานีราชธานี ท้าวกำพร้าจึงขอร้องให้เมียไปขออนุญาตพี่สาวเพื่อให้ท้าวกำพร้าได้ไปค้าขายกับพี่เขยทั้งหก พี่สาวตั้งข้อแม้ว่าให้ท้าวกำพร้าเป็นผู้รับใช้ของหุงหาอาหารท้าวกำพร้ารับปากแล้วเดินทางไปค้าขายกับเขยทั้งหก พอถึงเมืองตานีราชธานีเขยทั้งหกนำผ้าแพรเงินไปขายในเมืองได้สองวัน จึงบอกแก่ท้าวกำพร้าให้เอาไหส้มไปขาย ท้าวกำพร้าเร่ขายไหส้มทั้งเมืองแต่ไม่มีคนซื้อเพราะชาวเมืองอุดมสมบูรณ์ไม่ขาดแคลนอาหารรวมทั้งไหส้ม ท้าวกำพร้าเร่ขายไปจนถึงคุ่มน้อยพระราชวัง แห่งพระยาพรหมจักร เจ้าเมืองตานีราชธานี ซึ่งพระยาพรหมจักรกำลังประชุมขุนนางได้ยินเสียงเร่ขายไหส้มจึงให้เสนาไปเรียกท้าวกำพร้าเข้าเฝ้าและขอชิมส้มในไห พระยาพรหมจักรกับข้าราชการบริพารติดใจในรสของส้มตอนเป็นอย่างมากจึงขอซื้อไหส้มกับท้าวกำพร้าด้วย ลำเภ 500 เล่ม แก้ว 500 ลูก เงิน 500 ชิน ถ้วยทองอันละ 500 กับเครื่องปั้นน้อยสร้อยสังวาลและสิ่งละ 500 ข้าหญิงชายอย่างละ 500 คน ช้างม้าวัวควายหมูหมาเป็ดไก่ 500 ตัว ครวเรือนีรพพลพลโยธา 500 ท้าวกำพร้านำความไปบอกพี่เขยทั้งหก แต่พี่เขยไม่เชื่อจึงออกลำเภากลับก่อน พระยาพรหมจักรมอบสิ่งของและข้าทาสบริวาร

ให้แก่ท้าวกำพร้าและล่องสำเภากลับเมืองพาราณสี สำเภาล่องไปทันสำเภาที่เขยทั้งหก เขยทั้งหกตกใจกลัวในบาร์มีของท้าวกำพร้าด้วยความที่เคยถูกลูกค้านแกล้งจึงนำทรัพย์สินที่ค้าขายได้มอบแก่ท้าวกำพร้า ท้าวกำพร้าขายให้สัสมได้ข้าทาสบริวารจำนวนมากร่ำลือไปถึงเมืองพาราณสี เมียท้าวกำพร้าได้ยินข่าว ด้วยความยินดีจึงไปหาพี่สาวทั้งหกแต่ถูกพี่สาวตำตอถูกลูกกลับมา เมียท้าวกำพร้านั่งร้องไห้เสียใจภายในตอตอ พอท้าวกำพร้าถึงเมืองจึงให้ข้าทาสหญิงไปรับนางมาที่สำเภาก่อนพาข้าทาสบริวารทั้งหมดไปสร้างบ้านแปงเมืองใหญ่โต เขยทั้งหกต่างถูกเมียตำทอ ฝ่ายเศรษฐีผู้เป็นพ่อตาเห็นท้าวกำพร้าค้าขายร่ำรวยจึงยกสมบัติให้ ส่วนพระเจ้าพรหมทัตเจ้าเมืองไม่มีราชบุตรราชธิดาจึงยกเมืองให้ท้าวกำพร้าครอง ตอนท้ายเรื่องเป็นการม้วนขาดก พระอินทร์ในอดีตชาติ ชาตินี้คือ อานนรุทธะ พระยาพรหมทัต คือ พระยาปเสนทิโกศล พระยาดานี คือ พระอานนทเถระ มหาเศรษฐี คือ นายอานันทภินทอลเศรษฐี นางมหาเศรษฐี คือ นางวิสาขาในชาติปัจจุบัน

จากเรื่องย่อจะเห็นได้ว่าเรื่องราวทั้งหมดแฝงด้วยนัยยะทางเศรษฐกิจตั้งแต่ชื่อเรื่องกำพร้า “ตอตอ” (กระท่อมมุงด้วยใบตอ) แสดงถึงฐานะทางเศรษฐกิจ หรือการค้าขายภายในเรื่องเป็นเรื่องของผลกำไรซึ่งส่งผลทำให้ชีวิตเปลี่ยนไป และยังมีอีกหลายประเด็นที่น่าสนใจ ซึ่งผู้เขียนจะใช้ตัวบทเรื่องกำพร้าตอตอ ฉบับวัดเทพนิตดา บ้านนาหนาด อำเภอรอดพนม จังหวัดนครพนม ปรีวรรตโดยนิยม ศุภวุฒิ โดยใช้แนวคิดวาทกรรม (Discourse) ชนชั้นทางสังคม (Social Class) วิเคราะห์ในแง่มุมมองเศรษฐกิจการค้าที่ส่งผลต่อชุดวาทกรรมความดีและวาทกรรมบุญบารมีในอดีตชาติ ดังประเด็นต่อไปนี้

วาทกรรมความดีความชั่วนิยามที่แตกต่างตามค่านิยมชนชั้น

กำพร้าตอตอ “ความดีความชั่วนิยามที่แตกต่างตามชนชั้น” จริงหรือ? ซึ่งถ้านำ “ความดีหรือความชั่ว” มาพิจารณาตามหลักวาทกรรม (Discourse) ของมิเชล ฟูกูเกต์ (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2559) ที่มองความรู้ ความจริงเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างผ่านภาษา ซึ่งวาทกรรมไม่ใช่แค่การมองหรือศึกษาความหมายของคำ แต่วาทกรรมศึกษาหรือให้ความสำคัญถึงระบบกระบวนการการสร้าง ความหมาย ความคิด ความรู้ ที่แฝงไปด้วยอำนาจของผู้สร้างวาทกรรม ดังนั้นวาทกรรมแต่ละชุดจึงมีผลต่อปัจเจกบุคคลและสังคม

ทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยที่ผู้อยู่ใต้วาทกรรมไม่รู้ตัว ขณะเดียวกันวาทกรรมที่มีผลต่อความคิดความรู้ของคนส่วนมากซึ่งเรียกว่า “วาทกรรมกระแสหลัก” ทำหน้าที่ปกปิดหรือลดทอนความรู้ความคิดชุดอื่นด้วยภาษาและอำนาจที่มากกว่า ดังนั้นวาทกรรมของความดีความชั่วก็เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างความหมายขึ้นมาภายใต้ค่านิยมและความเชื่อบางอย่างของสังคม และความดีความชั่วนั้นก็ยิ่งแสดงให้เห็นถึงระบบคิดของคนในสังคมนั้นด้วย

ถ้านำแนวคิดนี้มาวิเคราะห์ตัวบทเรื่องกำพำร่าตูปตองจะเห็นได้ว่า ค่านิยมที่บ่งบอกถึงความดีหรือความชั่ว ในเรื่องล้วนมีฐานคิดที่แตกต่างกันตามชนชั้น ดังตอนที่ท้าวกำพำร่าไปรับจ้างตำข้าวที่บ้านเศรษฐี ในเมืองพาราณสี ท้าวกำพำร่าตำข้าวเสร็จแต่ใช้กระดังงาตำข้าวไม่เป็น ลูกสาวคนสุดท้ายท้อใจในบรรดาพี่น้องทั้ง 7 คน จึงเกิดความสงสารและเห็นว่าควรจะมีน้ำใจไปช่วยท้าวกำพำร่าตำข้าว นางจึงลงจากเรือนไปช่วยตำข้าว แม่ของนางเห็นเข้าจึงเรียกสามีมาดู ดังตัวอย่าง

“นางมหาเศรษฐี ก็หลิงเห็นลูกสาวหล้าแห่งตน ไปตำข้าวให้แก่ชายกำพำร่า
ดังนั้น ก็เอ็นโสมหาเศรษฐีอันเป็นผัวแห่งตนว่า ชำมหาเศรษฐีเจ้าเอ๋ย ส่วนดังอิหยัง
เก๋อยฮ้าย มันไปตำข้าวให้แก่ผัวมันพุนเด”

(หน้า 3 บรรทัดที่ 12-13)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่านางเศรษฐีได้เรียกสามีมาดูพฤติกรรมลูกสาวที่ไปตำข้าวช่วยท้าวกำพำร่า การกระทำเช่นนี้แสดงว่าลูกสาวเห็นว่าการช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสิ่งที่ถูกต้องควรกระทำ แต่นางผู้เป็นแม่กลับมองว่าเป็นเรื่องผิดร้ายแรงจนใช้คำว่า “อิหยังเก๋อย” หรือผู้หญิงที่มีพฤติกรรมชั่วร้าย มีหน้าซ้ำใจถ้อยคำที่เพิ่มความโกรธให้แก่สามีว่า “ชำมหาเศรษฐีเจ้าเอ๋ย ส่วนดัง อิหยังเก๋อยฮ้าย มันไปตำข้าวให้แก่ผัวมันพุนเด” ยิ่งไปกว่านั้นนางมหาเศรษฐียังมองว่าลูกสาวมีใจให้แก่ท้าวกำพำร่าและยึดเย็ดความเป็นผัวเมียให้แก่ลูกสาวและท้าวกำพำร่า ส่วนมหาเศรษฐีได้ยื่นเมียพูดเช่นนั้นก็โกรธเคืองยิ่งนัก ดังตัวอย่าง

“เมื่อนั้น เศรษฐีได้นิยามคำเมียนบอกว่าสันนั้น ก็ชั่วเคียดมากยิ่งนักหนาก็บอกให้ข้าหญิงแห่งตนว่า ดูรา ข้าหญิงมึงจะไปรื้อลอกเอาเครื่องประดับประดาในเนื้อตนแห่งคนถ้อยฮ้ายผู้นั้นมาไว้ให้หมดให้ถ้วนนั้นเทอญ มึงจงเอาไว้แต่เครื่องนุ่งอันขาดนั้นเทอญ..... เมื่อนั้น มหาเศรษฐีจึงเอ็นใส่ลูกสาวแห่งตนว่า อีหญิงเก๋ถ้อยฮ้ายครั้นว่า มึงมักขายทุกซ์ผู้นั้นแท้ดังนั้น มึงจะไปอยู่กับตอมมันเป็นเมียมันเสียเทอญมึงอย่าขึ้นมาเอื้อนกุเทอญครั้นว่ามหาเศรษฐีคำกำนบด่าสันนั้น นางก็อยู่ได้ นางก็หนีตามหลังชายกำพร้าไปนานเท่าใด”

(หน้า 3 บรรทัดที่ 13-16)

โทษทัณฑ์ที่ไม่รอลงอาญา เศรษฐีถึงกับให้นางรับใช้ไปถอดเครื่องประดับต่างๆ เหลือไว้เพียงแค่เสื้อผ้าที่ขาดติดตัวนางเท่านั้น การลงโทษลูกสาวของเศรษฐีไม่ได้ผ่านการไต่สวนคำแก้ต่างหรือการบอกเล่าเหตุผลใดๆ ทั้งสิ้นโทษของการผิดชั่วช่วยขายกำพร้าผู้ยากไร้มีความผิดร้ายแรงถึงขั้นลงทัณฑ์ทัณฑ์ด้วยการเนรเทศออกจากเรือน พร้อมกับต่อว่าและตัดขาดความเป็นพ่อแม่เป็นลูก ดังนั้นค่านิยมของความดีความชั่วของเศรษฐีและภรรยาในการตัดสินโทษครั้งนี้จะเห็นว่า การผิดชั่วช่วยกำพร้าผู้ยากไร้ เป็นการทำความผิดร้ายแรง คือ การลดตัวไปเกลือกกลั้วกับคนชั้นต่ำ ค่านิยมชุดนี้จึงไม่ได้เป็นไปตามหลักของพุทธศาสนาแต่เป็นหลักค่านิยมของชนชั้นที่มั่งมีในทรัพย์ซึ่งต่างจากท้าวกำพร้าที่ใช้ชุดของความดีความชั่วแตกต่างไปจากเศรษฐี ดังที่ตอนลูกสาวเศรษฐีรู้ว่าให้ที่ตบตอของท้าวกำพร้าที่ตนต้องมาทุกข์ยากหลังจากโดนเศรษฐีไล่ออกจากบ้าน เมื่อท้าวกำพร้าเห็นจึงเข้าไปไต่ถามเอาความว่านางเจ็บป่วยประการใดหรือไม่ถึงนั่งร้องไห้นางจึงตอบท้าวกำพร้าไปว่า

“บัดนี้ผู้เข้ามาอยู่ในตบตอก็มีสิ่งสองนอนจักหยาด แม้ว่ามีเครื่องนุ่งขาดก็หยิบแก้ดีแล ผู้ช้ำก็เป็นทุกซ์ท่อนี้”

(หน้า 4 บรรทัดที่ 18-19)

คำตอบของนางถือว่าเป็นคำตอบที่สอดคล้องกับความรู้สึกหาได้โกหกแต่อย่างไร ซึ่งท้าวกำพร้าก็ได้ตอบนางว่า

“ดูรานางเอยในเมื่อนางมาอยู่กับดอมพีสนี้ นางจักมาอยู่ด้วยประการสันโดษกว่าพ่อและแม่ของนางบอกให้เจ้าผิพองเอาพี ด้วยกิริยาสันโดษกับฐีได้ ครั้นว่า ข้าผู้เป็นพินี้ ได้ต้องขุนเจ้าด้วยคลองสงสาร และเมณูนาฮัมมาสันโด ๆ ก็ดี พ่อแม่แห่งเจ้าก็จักมาใส่โทษแห่งข้า ด้วยมิได้ผิตผิฟูและผิตาผิตของฮักขา คือว่า ผีเอนแลผิด้า ผีอันเคยกินข้าวจ้ำแลกินไก่แลกินหมูควาย เขาพีก็จักดับจักวายครวเือนบมีสัง อันจักแบ่งเจ้าพรหมเหง้าสายใจพินา”

(หน้า 5 บรรทัดที่ 1-7)

การตอบโต้ด้วยชุดค่านิยมฮิตคอง ของรักษา ผิดผีบรรพบุรุษ ท้าวกำพร้าตอบโต้ด้วยชุดของความดีความชั่วโดยการอิงกับหลักฮิตคอง ของรักษา และการผิดผีบรรพบุรุษ ซึ่งท้าวกำพร้ายืนยันถึงความบริสุทธิ์ของทั้งสองคนว่าไม่ได้ทำผิดผีผิดหลักศีลธรรมแต่อย่างใด ทำไมเศรษฐีถึงได้ขับไล่ลูกสาวออกจากเรือนเช่นนี้ ซึ่งเมื่อท้าวกำพร้าอ้างถึงหลักค่านิยมตามฮิตคอง ตามความเชื่อผีบรรพบุรุษ ชุดความดีความชั่วของท้าวกำพร้าก็สามารถเอาชนะใจลูกสาวเศรษฐีได้จนนางยอมเป็นข้าหรือจะน่านางไปขายเป็นทาสที่สุดแล้วแต่ท้าวกำพร้า สุดท้ายทั้งสองต่างเห็นอกเห็นใจกันและพร้อมตกลงปลงใจอยู่กินเป็นสามีภรรยา

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่านิทานเรื่องกำพร้าตอบต้องเป็นตัวแทนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดความดีความชั่วโดยมีชนชั้นและฐานะเป็นสิ่งที่พิจารณาและตัดสินพฤติกรรมของตัวละครว่า “ดีหรือชั่ว” ความดีความชั่วจึงมีความหมายแตกต่างกันไปตามชนชั้นโดยมีหลักคิดเป็นของตนเองว่าจะนำชุดความคิดใดมารองรับค่านิยมของความดีความชั่ว ชุดวาทกรรมความดีความชั่วของเศรษฐีเป็นชุดวาทกรรมกระแสหลักที่คนในสังคมต่างเชื่อและมีค่านิยมว่าคนรวยมีบุญวาสนาหรือทำบุญมาจากชาติปางก่อนและได้รับยอมรับจากสังคม แต่ชุดวาทกรรมกระแสรองที่ท้าวกำพร้าใช้ได้กลับเป็นหลัก ฮิตคอง ผีบรรพบุรุษและจารีตโบราณ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนอีสานต่างนับถือและยึดปฏิบัติในการดำเนินชีวิต สำหรับอีกชุดวาทกรรมที่น่าสนใจอีกชุดหนึ่ง คือ วาทกรรมบุญบารมีในอดีตชาติ เป็นชุดความคิดที่ถูกกำกับด้วยอำนาจพุทธศาสนา ดังจะกล่าวต่อไป

วาทกรรมบุญบารมีในอดีตชาติการนำเสนอผ่าน “โหล้มลุ่มคะลุ่ม”

“บุญ” ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน หมายถึง อำนาจพิเศษสามารถส่งคำขอให้เกิดผลในภพชาติที่ดี ซึ่งต่างกันไปตามเงื่อนไข บางครั้งหมายถึงสวรรค์ ความสมบูรณ์พูนสุข รวมทั้งการมีคู่ครองและมีทายาทสืบสกุลซึ่งเป็นบุญระดับ โลเกียะ (โอปธิกบุญ) หรือโลกียกุศล แนวคิดดังกล่าวนี้ได้รับการพูดถึง สืบทอด ต่อยอด ปฏิบัติจนกลายเป็นแบบเฉพาะของผู้มีบุญ และชุดความคิดของคนที่อยู่ในสังคมว่าสิ่งนั้นคือความจริง แต่เมื่อพิจารณา “บุญ” ตามที่ชุดความคิดเรื่องวาทกรรมของมิเชล พูโกต์ ทำให้เห็นว่า “บุญ” ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ก่อน ไม่ใช่สิ่งจรรจน แต่เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะของสังคมอีสาน ในบริบทสังคมประเพณีที่กำกับด้วยอุดมการณ์อำนาจชายเป็นใหญ่ และอยู่ภายใต้ร่มเงาการปกครองแบบพระสมมตราชที่อิงอยู่กับหลักคำสอนของพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (จารุณี วงศ์ละคร, 2559)

คติความเชื่อเรื่องผลบุญในอดีตชาติเป็นความเชื่อหนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานหลายเรื่อง ทั้งกรรมดีและกรรมชั่วที่ติดตัวจากอดีตชาติย่อมส่งผลต่อชีวิตในปัจจุบัน สิ่งที่ตัวละครประสบพบเจอส่วนหนึ่งมาจากกรรมดีและกรรมชั่วในอดีตชาติ โดยเฉพาะในวรรณกรรมชาดกนั้นแสดงให้เห็นเด่นชัดถึงอดีตชาติและการบำเพ็ญบุญบารมีในชาติต่างๆ ของพระโพธิสัตว์ คำว่า “การทำบุญชาตินี้ย่อมส่งผลไปในชาติหน้า” ถ้าพิจารณาจะเห็นว่าบุญเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ แต่ส่งผลต่อชีวิตของผู้ทำบุญ ชุดวาทกรรมบุญบารมีในอดีตชาติจึงเป็นชุดที่อธิบายเหตุผล ให้กับ “ผลบุญ” ในการทำบุญ หรือการให้ทานต่างๆ ว่าสิ่งดี ๆ ในชีวิตหรือบุญวาสนา ความร่ำรวยในทรัพย์สินเงินทองก็ล้วนมาจากการทำบุญในอดีตชาติ นิทานเรื่องกำพร้าตบตองก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ตัวละครประสบล้วนเป็นผลมาจากอดีตชาติ ทั้งก่อนเป็นชาติกำพร้าตบตองจนถึงปัจจุบันชาติของพระพุทเจ้าดังที่ท้าวกำพร้าได้รับ “โหล้ม” จากพระอินทร์ที่แปลงกายเป็นชายแก่มาให้โหล้มมาให้ท้าวกำพร้าขณะไปตัดฟืนในป่าดังตัวอย่าง

“อันว่า หินบ้นทกัมพลศิลาบาท อันเป็นทิพย์อาสนะแห่งพระยาอินทร์ก็หวั่นไหวไปมามากนัก ลักโก อันว่าพระยาอินทร์ อวเซตนกพิจารณาดูแล้ว แลหลิงลงมาชมพรวีปทั้งมวลก็จึงเห็นโพธิสัตว์อันแบกขวานเข้าไปในป่าดงพงไพร เพื่อจักเอาฟืนมาขายเลี้ยงชีวิตเมียแห่งตน ดังนั้นพระยาอินทร์ก็รู้ว่าชายกำพร้า เป็นทุกข์ขบมีสังเลี้ยงเมียแห่งตน

พระยาอินทร์จึงบายเอาไหส้มอุมะละลุม อันเป็นของทิพย์แห่งตนเสด็จลงมาถึงชายกำพรว้า แล้วอินทร์ธิดาจึงถือเอาไหส้มไปป้องกันไม้ต้นหนึ่ง ด้วยเอาเพศเป็นชายเฒ่าผู้หนึ่งให้กำพรว้าเห็นนั่นแล”

(หน้า 9 บรรทัดที่ 1-7)

ความทุกข์ยากของท้าวกำพรว้าร้อนไปถึงอาสน์ของพระอินทร์ พระอินทร์ตรวจดูเห็นว่าท้าวกำพรว้าเป็นโพธิสัตว์ พระอินทร์จึงนำไหส้มอุมะละลุมมามอบให้แก่ท้าวกำพรว้า เพราะด้วยบุญบารมีที่โพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาจากอดีตชาติ ดังตัวอย่าง

“ในกาลเมื่อก่อนนั้นแล อติเตกาล ในกาลเมื่อล่วงไปแล้วนั้น ชายกำพรว้าพอได้เกิดเป็นคนทุกข์ไซ้ อยู่ในเมืองอินทปัตถนคร วันนั้นเจ้าก็ได้ไปเก็บเอาผักกุ่มมาคั้นส้มไว้ดื่มแล ยังมีวันหนึ่ง ชายทุกข์ไซ้ผู้นั้นก็เดินไปในดงที่หนึ่ง ก็ไปเห็นคนทุกข์ไซ้คนหนึ่งไปขอเข้าแล้วมานั่งอิงเค้าต้นไม้หนึ่ง มีแต่ข้าวตายดอกบ่มสังกิบกับข้าว ส่วนดั่งชายทุกข์ไซ้ผู้มีส้มผักกุ่ม ก็ลงไปเอาไหส้มมาแล้ว ก็หักพดไม้มาปกไหส้มอันนั้นไปทอดบังสุกุลแก่ชายทุกข์ไซ้....ครั้นจุติตายแล้วก็ได้มาเกิดเป็นชายกำพรว้าตบตองผู้นี้แล ด้วยผลานิสงส์อันได้ไปส้มผักกุ่มเป็นทานในกาลเมื่อก่อนพุน พระยาอินทร์จึงเอาไหส้มอุมะละลุมมาให้แก่เจ้าในกาลบัดนี้แล”

(หน้า 28 บรรทัดที่ 8-17)

การให้ทานส้มผักกุ่มจึงทำให้ท้าวกำพรว้าได้ไหส้มอุมะละลุม ในชาติที่เกิดมาเป็นท้าวกำพรว้าตบตอง ไหส้มอุมะละลุมจึงเป็นผลของการทำบุญในชาติที่ผ่านมาซึ่งผลบุญที่ได้นั้นทวีคูณมากกว่าเดิม จาก “ส้มผัก” กลายเป็น “ส้มเนื้อ” และส้มเนื้อถูกนำไปขายเกิดกำไรมหาศาลจนได้กลายเป็นเจ้าเมืองพาราณสี

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า “บุญ” ในวรรณกรรม หมายถึง อำนาจพิเศษสามารถส่งคำขอให้เกิดผล ในภพชาติที่ดีขึ้นซึ่งต่างกันไปตามเงื่อนไข ในนิทานกำพรว้าตบตองบุญบารมีในอดีตชาตินั้นส่งผลและให้กำไรอย่างมหาศาลจากการค้า วากรรมบุญบารมีแอบอิงกับนิทานชาดกนอกนิบาตของอีสานเมื่อรวมกับความเชื่อทางศาสนา การทำบุญจึงเป็นสิ่งที่สมควรและดีงาม ส่งผลต่อจิตใจผู้ทำโดยตรงโดยเชื่อว่าผลบุญที่ตนทำนั้นจะกลับมาให้คุณแก่ตนในอนาคตหรือในชาติต่อไป

การค้าขายและอันิสงส์จากอดีตชาติ

การค้าขาย หรือ การค้า (Trade) หมายถึง การตกลงแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการ หรือทั้งสองอย่าง การค้าขายสามารถเรียกได้อีกชื่อหนึ่งคือ การค้าขายเชิงพาณิชย์ (Commerce) กลไกหรือสถานที่ที่สามารถมีการค้าขาย เรียกว่า ตลาด รูปแบบเริ่มต้นของการค้าขายคือ การยืมหมย่นแมว ซึ่งหมายถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือบริการโดยตรงระหว่างผู้ค้า ปัจจุบันนี้ โดยทั่วไปผู้ค้าสมัยใหม่ใช้การเจรจาต่อรองด้วยสิ่งแลกเปลี่ยน นั่นก็คือเงินตรา การค้าขายในนิทานเรื่องกำพร้าบุตรต้องถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตของตัวละครเปลี่ยนไป เนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นมีการจัดสรรทรัพยากรและการค้าขายเพื่อการดำเนินชีวิต วาทกรรมเกี่ยวกับการค้าขาย ถูกกำกับด้วยอำนาจทางพุทธศาสนา อำนาจบุญบาปมี ดังจะเห็นได้จากเนื้อเรื่องโดยเริ่มจากจากการที่ท้าวกำพร้าดำเนินชีวิตด้วยการรับจ้างตำข้าวเป็นการใช้เรี่ยวแรงและพลกำลังเป็นทุนในการทำมาหากิน และต่อมาหลังจากที่ได้ลูกสาวเศรษฐีเป็นเมีย ลูกสาวเศรษฐีเริ่มคิดถึงค่าตอบแทนที่ได้รับจากการตำข้าวว่าไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต นางจึงไปขอลาจากแม่เพื่อให้ท้าวกำพร้านำไปตัดฟันมาขายทำให้นางและสามีมีชีวิตที่ดีขึ้น ดังตัวอย่าง

“ครั้นว่าช่างขายฟันอันนั้นขายหมดแล้ว นางก็เอาไปซื้อเอาข้าวสารแลชิ้นปลาอาหาร และเครื่องนุ่งห่มได้พอแล้ว นางก็คืนมาขอตบตบตอง นางก็เอาเสื้อผ้า อันเป็นค่าฟันแห่งตนยื่นให้แล้ว นางก็ทวงเครื่องเอื้อย้องและประดับประดาตัวตนแห่งนางแล้ว เจ้าทั้งสองก็มีสุขโสม อันงามประดุจดั่งเทพบุตรเทวดาอยู่กัณฑ์นั้นแล”

(หน้า 8 บรรทัดที่ 5-9)

จากแรงงาน *สู่การค้าขายเริ่มด้วยการตัดฟันขาย* การตัดฟันทำให้ชีวิตท้าวกำพร้ากับภรรยาดีขึ้น ท้าวกำพร้ายึดอาชีพตัดฟันขายเรื่อยมาด้วย “ขันติบารมี” ที่บำเพ็ญในชาตินี้ และอันิสงส์ผลบุญจากชาติที่แล้วพระอินทร์จึงได้มอบไหส้มให้แก่ท้าวกำพร้าเพื่อไปกินและนำไปค้าขาย ดังตัวอย่าง

“เมื่อนั้นชายเฒ่าพระยาอินทร์จึงกล่าวว่า ดูรา เจ้าหลานผิว่าเจ้าหลานทุกชัยก ลำบากบ่มีสังกีน ดังนั้น เจ้าจงเอาโหล้มอุ้มกะลุ่มอันนี้ ไปกินแลไปขายเลี้ยงชีวิตแห่งตน เข้าเทอญ ให้เจ้าทั้งสองค่อยยอมกินทีละน้อยๆ แท้ตาย ครั้นว่าเจ้าทั้งสองจกกินให้เอายัดใส่ปั้นข้าวคันหนึ่งให้เป็นอันเดียว แล้วจึงกินนั้นเทอญ”

(หน้า 9 บรรทัดที่ 15-18)

พระอินทร์สั่งความให้ประหยัดกินทีละน้อย “ให้เจ้าทั้งสองค่อยยอมกินทีละน้อยๆ แท้ตาย” เพื่อที่จะได้กินได้นานและสามารถนำไปขายเลี้ยงชีพได้เมื่อโอกาสมาถึง ถือได้ว่าเป็นการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อการบริโภค และการค้า จนในที่สุดโอกาสของการค้าขายก็มีขึ้น เมื่อพี่ชายทั้งหกของท้าวกำพราจัดเตรียมเรือสำเภาเพื่อเดินทางไปค้าขายที่เมืองตานีราชธานี ท้าวกำพราให้เมียไปขอร้องพี่สาวให้ท้าวกำพราได้เดินทางไปค้าขายกับพี่ชาย พี่สาวของนางต่างถูกด่าว่านางกับผัวของนาง ว้ายากจนจะเอาอะไรไปค้าขายซึ่งต่างจากผัวของตนที่มีผ้าแพรการสา แพรเงินเต็มลำเรือ นางอ่อนนวยขร้องและยอมทำตามข้อเสนอของพี่สาวที่ท้าวกำพราต้องค่อยเป็นคนรับใช้พี่ชายทั้งหก การเดินทางค้าขายอย่างเป็นลำเป็นสันของท้าวกำพราต้องงังเกิดขึ้นเมื่อเดินทางไปถึงเมืองตานีราชธานีพี่ชายก็ให้ข้าทาสานำของไปขาย และให้ท้าวกำพราได้มีโอกาสนำโหล้มของตนไปขาย ท้าวกำพรานำโหล้มไปเร่ขายในเมือง แต่ด้วยความที่เมืองอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารชาวเมืองต่างมีโหล้มไว้กินจึงไม่มีใครซื้อโหล้มกับท้าวกำพรา ครั้นเร่ขายไปถึงคุ่มน้อยแห่งพระยาพรหมจักร ซึ่งขณะนั้นกำลังประชุมเสนาอำมาตย์และไต่ถามเสียงเร่ขายโหล้มจากท้าวกำพราพระยาพรหมจักรจึงได้ให้เสนาไปเรียกท้าวกำพรา มาเข้าเฝ้าและขอชิมส้มในโหล้มของท้าวกำพรา พระยาพรหมจักรและเสนาอำมาตย์ต่างติดใจในรสชาติของส้มยิ่งนักถึงกับยกมือทูปอกดังข้อความ “เสนาอำมาตย์ทั้งหลายต่างเอ้าส้มยัดใส่ปากชิมดู แล้วก็อันแซบล้านวามากนัก ก็พร้อมมือตบเอ็กตูมตูม” ด้วยรสชาติที่โอชะของส้มในโหล้มอุ้มกะลุ่ม อาณิสสจึงจากการให้ทานส้มผัดกุ่มแก่ชายอยากไรของท้าวกำพราในชาติที่แล้ว ทำให้พระยาพรหมจักร ตัดสินใจซื้อโหล้มด้วยทรัพย์สิน สิ่งของข้าทาสบริวารเป็นจำนวนมาก ดังตัวอย่าง

“เมื่อนั้น พระยาจึงกล่าวว่าท่านพ่อค้า ฝ่าบบำหนดกฎกติกาได้นั้นเฮาก็ให้ข้าวของแลสิ่งละห้าร้อย คือว่า สะเกาห้าร้อยเล่มกับทั้งแก้วห้าร้อยดลูก ค่า 500 เงิน 500 ชิ้น ถั่วทองอันละ 500 กับเครื่องปั้นน้อยสร้อยสังวาล และสิ่งละ 500 ข้อยหญิงข้อยชายข้างม้าวัวควาย กับทั้งหมูหมากไก่ สิ่งละ 500 กับทั้งครวเหือน อันจักเป็นรื้อพลพหลโยธา ก็ได้สิ่งละ 500 เพื่อจักให้เป็นค่าให้สั้มอุมคะลุ่มหน่วยนั้นแล”

(หน้า 17 บรรทัดที่ 8-13)

การขายให้สั้มของท้าวกำพรวินให้แก่พระยาพรหมจักรทำให้ท้าวกำพรวินได้ผลกำไรมหาศาลทั้งทรัพย์สินเงินทอง ข้าทาสบริวาร สามารถสร้างเมืองใหม่ได้ทั้งเมือง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับหกเขยที่นำผ้ามาเติมสำเภาแต่กลับได้กำไรน้อยกว่าอย่างเทียบกันไม่ได้ จนถูกภรรยาต่อว่าและโกรธเป็นอย่างมาก ดังตัวอย่าง

“ลูกสาวเศรษฐีนั้นก็ดี เขาก็บ่ปากบ่จากับดอมผัว...เขาก็เอ็ดกระจ๊กกระแจ็ก แล้วเอ็ดหน้าเคียดอุ้นอุ บ่ว่าบ่จา....แล้วก็บ่อย่าดูราท่านทั้งหลายอันเป็นผู้ขายหาผญาปัญญาบ่ได้ เป็นดังธา ท่านทั้งหลายไปขายลัวแฮแพรเงินเต็มสะเภาเล่มหนึ่ง เล่าบ่ได้เขาของแลข้อยข้าหญิงชาย แลรื้อพลโยธาแลสะเภา 500 เล่ม เหมือนดั่งน้องเขยหล้ากุนีจา.... ฝิว่าน้องเขยหล้าขายให้สั้มหน่วยเดียวได้ข้างของปูนปานดั่งนั้น ฝิว่าน้องเขยหล้ากุนีเอาข้าวของไปขายมากนักรหลายบ้านนั้น ก็ส่วนจักได้สะเภาแสนเล่ม กับทั้งข้อยข้าทาสพอล้านโกฏิแสนองสไขชะแล”

(หน้า 24 บรรทัดที่ 5-15)

การค้าขายจึงไม่ใช่แค่มูลค่าที่ได้มาแต่กลับถูกเหมารวมถึงปัญญาในการค้าขาย ดังที่พี่สะใภ้ต่อว่าสามีว่าไร้ปัญญาในการค้าขาย แต่แท้จริงแล้วในเรื่องท้าวกำพรวินก็ได้แสดงให้เห็นถึงการใช้อนุปัญญาในการค้าขายมากกว่าที่เขยทั้งหลายกลับเป็นเขยทั้งหกที่ชำนาญในการค้ามากกว่า ดังนั้นกำไรจากการค้าขายนั้นเกิดจากอันสงฆ์ผลบุญจากการให้ทานสั้มผักกุ่มในอดิตและผลบุญจากการบำเพ็ญ ชันติบริมมี ในชาตินี้ เริ่มจากการรับจ้างตำข้าว ตัดฟืนขาย ได้อานิสงฆ์บุญเก่าเป็นให้สั้มอุมคะลุ่ม ขายให้สั้มให้กับพระเจ้าพรหมจักร แสดงให้เห็นถึงการจัดสรรทรัพยากรโดยมีอานิสงฆ์ผลบุญเป็นตัวสนับสนุน กำไรจาก

การค้าขาย ความมั่งมีของท้าวกำพร้าว้างยัดโยงกับวาทกรรมบุญบารมีในอดีตชาติ ดังนั้น เศรษฐกิจตามความเชื่อทางศาสนาจึงไม่สอดคล้องกับเศรษฐกิจตามโลกแห่งความเป็นจริง ที่ทำอะไรไม่ยัดโยงกับบุญบารมีแต่ขึ้นอยู่กับเทคนิควิธีการขายและการตลาด ส่วนความมั่งมีของท้าวกำพร้าว้างต้องทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปและได้รับการยอมรับอย่างฉับพลันจากสังคมซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังคมในชาดกให้ค่าของ ความมั่งมี อำนาจ และวาสนาเป็นลัทธิวัตถุนิยมของบุคคลที่จะนำเสนอในประเด็น ต่อไปนี้

ความสมดุลของความดี ชนชั้น และอำนาจตามฐานะเศรษฐกิจ

ชนชั้นทางสังคม (Social Class) (กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวามาน, 2551) เป็นกลุ่มมโนทัศน์ในสาขาวิชาสังคมศาสตร์และทฤษฎีการเมืองซึ่งมีศูนย์กลางที่แบบจำลองการจัดชั้นภูมิทางสังคมซึ่งบุคคลถูกจัดอยู่ในกลุ่มหมวดหมู่สังคมลำดับชั้น ชนชั้นสามัญที่สุด คือ ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง “ชนชั้น” เริ่มเป็นวิธีหลักในการจัดระเบียบสังคมเป็นการแบ่งลำดับชั้นแทนการจำแนกประเภทอย่างฐานันดรยศและลำดับ ซึ่งสัมพันธ์กับการให้ความสำคัญกับคุณลักษณะที่ตกทอดมาตลอดโดยทั่วไป และให้ความสำคัญกับความมั่งคั่งและรายได้เพิ่มขึ้นเป็นตัวชี้วัดฐานะในลำดับชั้นทางสังคม

ถ้าพิจารณาชนชั้นในวรรณกรรมคำสอนอีสานจะพบว่า ชนชั้นถูกจำแนกตามฐานันดรศักดิ์สามารถจำแนกได้ 3 ชนชั้น คือ ชนชั้นผู้ปกครอง ชนชั้นขุนนางข้าราชการ และชนชั้นผู้ใต้ปกครอง/ไพร่ราษฎร ทั้งสามชนชั้นต่างมีปฏิสัมพันธ์กันทางสังคมในฐานของการเกื้อกูล การต่อสู้ต่อรอง และการจัดระเบียบซึ่งกันและกันทางสังคม ผ่านระบบความคิด ความเชื่อ หลักธรรมทางพุทธศาสนา และฮีตคองของสังคมอีสาน

ความมั่งมี ชนชั้นมักเกี่ยวกับความดีและการยอมรับทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณา เป็นได้หรือไม่ ที่ความมั่งมี ชนชั้นทางสังคมและอำนาจทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่ส่งผลความดีงามในตัวบุคคล ถ้าความมั่งมีและชนชั้นส่งผลต่อความดีก็ยิ่งเป็นการตอกย้ำว่าความดีเป็นสิ่งที่เลื่อนไหลตามแต่จะช่วงชิงการให้นิยาม ในนิทานเรื่องท้าวกำพร้าว้างต้องชวนให้คิดถึงประเด็นนี้อย่างน่าสนใจ ท้าวกำพร้าว้างเป็นคนทุกซำด้ารับจ้างตำข้าวเลี้ยงชีพ ซึ่งเป็นที่รังเกียจจากเศรษฐีและชาวบ้าน ซึ่งจะเห็นได้จากเหตุการณ์ตอนที่พ่อแม่ท้าวกำพร้าว้างตายชาวบ้านต่างทิ้งท้าวกำพร้าว้างให้อยู่อย่างโดดเดี่ยวจนต้องไปลูกตบตอง

เพื่ออาศัย และตอนที่ท้าวกำพร้าวไปรับจ้างตำข้าวที่บ้านเศรษฐีลูกสาวเศรษฐีมาช่วย ท้าวกำพร้าวผิดข้าวจนถูกไล่ออกจากเรือน ย่อมเป็นที่แน่ชัดว่าสังคมไม่เปิดพื้นที่ให้การยอมรับกับคนยากไร้ ท้าวกำพร้าวตั้งใจตัดพินขายมีเงินเลี้ยงปากเลี้ยงท้องและได้ให้สั้มจากพระอินทร์ จึงอยากนำให้สั้มไปขาย แต่พื้นที่การค้าขาย/ส่งออกในต่างแดนก็ยังไม่เปิดรับให้กับการค้าขายปลีกย่อยเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังจะเห็นได้จากการที่พี่สาวต่างดูถูกน้องสาวผู้เป็นเมียท้าวกำพร้าวตั้งตัวอย่าง

“เมื่อนั้น ทางพี่ทั้งหกได้ยื่นค่านางหล้ากล่าวสนั่นนั้นจึงถามว่า อีหญิงเกดอ่อนฮ้าย มึงจัดถามหาผัวกูไปค้าสะเภาสั่งจา กูนี้มีวัตถุข้าวของเงินทองล้วนแพรพรรณ บ่มีไส้บ่ยาก มีมากนัก บัดนี้ก็ให้ผัวกูไปขายได้เงินค่าเสื้อผ้าอาภรณ์มาแล้ว ก็พรว้าเพ็งใส่เล่าใส่สาบ ให้เต็มสวด.....เมื่อนั้นพี่หญิงทั้งหกจึงพร้อมกันถ่มน้ำลาย ใส่นางหล้า ด้วยคำว่า ดูรา อีหญิงคนทุกซังมึงเอ๋ย มึงจะเอาข้าวของอันใดไปขาย ดอมท่านนั้นจา มึงก็ท้อมีแต่อันมีท่อนั้น แล้ว.....เมื่อนั้นนางหล้ากล่าวว่า.....เผื่อข้าทั้งสองก็ได้สั้มอุ้มคะลุ่มโหน่งจักเอาไปขายกับ ดอมพี่เขยทั้งหกนั้น หลอนว่ามีผู้ซื้อได้เงินปลิกเงินสาบมาซื้อห่มบ่เด.....พี่หญิงจึงกล่าวว่า ดูรา อีหญิงเกดอ่อนฮ้ายมึงเอ๋ย กูทั้งหลายพากันขนเอาข้าวของไปใส่สะเภา เพื่อจักเอาไป ขายนานได้สองวันสามวันนี้แล้ว ก็ยังบ่เห็นเงินปึกคำซึกนี้นา เป็นดังถ้ายังจักกระทำการ”
(หน้า 11 บรรทัดที่ 14-20)

จากตัวอย่างการค้าขายของพ่อค้าสำเภาในต่างแดนนั้นเป็นการค้าขายสินค้าจำนวนมาก ๆ สินค้าก็เป็นประเภทแพรพรรณ ไส้สั้มเป็นอาหารเหมาะแก่การค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ในท้องถิ่น แต่ในที่สุดท้าวกำพร้าวก็ได้เดินทางไปกับพี่เขยทั้งหกแลกกับการยอมเป็นข้ารับใช้ การขายให้สั้มของท้าวกำพร้าวใช้จะเป็นเรื่องง่ายเพราะเมืองตานีนครอุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยอาหารชาวเมืองมีให้สั้ม ไหปลาแดก แทบทุกบ้าน แต่ด้วยกุศลผลบุญที่ได้สร้างไว้ในอดีตชาติได้ทำให้พระยาพรหมจักรแห่งตานีนครซื้อให้สั้มด้วยทรัพย์สินมูลค่ามหาศาล ซึ่งก็ยากที่จะเชื่อ พี่เขยทั้งหกจึงเดินทางกลับก่อนส่วนท้าวกำพร้าวหลังจากได้ค่าให้สั้มอุ้มคะลุ่มแล้วก็พริ้วพล่องสำเภาตามพี่เขยทั้งหกจนทันกัน พี่เขยทั้งหกเห็นทรัพย์สินเงินทอง ข้าทาสบริวารของท้าวกำพร้าวจึงคิดกลัวเกรงในบารมีเพราะเคยทำไม่ได้ไว้กับท้าวกำพร้าวมาก ดังตัวอย่าง

“พี่เขยทั้งหลายก็ตกใจกลัวย้านโยกยัยอันจักเกิดมีแค้นเหตุได้โรธ ความอันได้ป้อยได้ดำและหย่อหยัน ในกาลเมื่อทุกขัยากปางก่อน ก็ฟ้าวฮิบเบิกสะเกาเข้ามาหาสะเกาชายกำพร้าว พร้อมกันหาบขนเอาข้าวของ อันตนไปค้าขายได้นั้นออกมาคุณ กองไว้ในที่ใกล้ชายกำพร้าว แล้วเขาก็เอารูปเงินคู่หนึ่งนำหนักหมื่นหนึ่ง รูปคำคู่หนึ่งนำหนักหมื่นหนึ่ง แล้วคานถักที่เถี่ยเข้าไปหาชายกำพร้าวพร้อมกัน เอาดินและมือใส่หัว

(หน้า 21 บรรทัดที่ 15-19)

พี่เขยทั้งหลายทราพยสินที่ได้จากการค้าขายมาบรรณาการแก่ท้าวกำพร้าวพร้อมกับคลานเข้าหาเพื่อขอโทษที่เคยประพฤติไม่ดีไว้กับท้าวกำพร้าว ด้วยคำว่า “ในเมื่อผู้ข้าทั้งหลายได้ป้อยได้ดำและหย่อหยันเจ้ากูในกาลเมื่อก่อนนั้นขอให้เจ้ากูอดโทษโผดผายแก่ผู้ข้าทั้งหลายอันเป็นคนถ้อยคนชั่วนี้แต่ก็ข้าเทอญ” จากข้อความที่ยกมาจะเห็นได้ว่า พี่เขยทั้งหลายบอกว่าตนเป็นคนถ้อยคนชั่วที่เคยประพฤติไม่ดีต่อท้าวกำพร้าว ซึ่งแต่ก่อนพี่เขยทั้งหลายไม่เคยคิดถึงเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าเกียรติและศักดิ์ศรีเป็นสิ่งที่คู่กับความมั่งมีด้วยทรัพย์สินและบารมีเท่านั้น ผู้ที่มีทรัพย์สินและบารมีมากกว่าย่อมเป็นผู้ที่ได้รับเกียรติและการยอมรับจากสังคมมากกว่า เกียรติจึงเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงทางชนชั้นอย่างฉับพลันทำให้ท้าวกำพร้าวได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น เหล่าพี่สาวใช้คำในลักษณะให้การยอมรับว่า “ส่วนน้องเขยกูไปขายส้มโหเดียว ก็ยังได้สะเกาห้าร้อยเล่ม” คำว่า “น้องเขย” แสดงนัยยะการยอมรับเป็นส่วนหนึ่งในครอบครัว นอกจากนี้คำนิยามความดีที่เศรษฐีเคยมองดูถูกท้าวกำพร้าวถึงชั้นไล่ลูกสาวออกจากบ้าน เพราะไปเกลือกกัลลกับชนชั้นต่ำก็เปลี่ยนไป เศรษฐีให้การยอมรับท้าวกำพร้าว แต่การยอมรับนั้นไม่ใช่ยอมรับท้าวกำพร้าวในฐานะชายทุกขไไว้แต่เป็นการยอมรับในฐานะใหม่ ของท้าวกำพร้าวที่มีทรัพย์สินเงินทองข้าทาสบริวารมากมาย ความมั่งมีทั้งทรัพย์สินเงินทองและบริวาร ทำให้เศรษฐีผู้เป็นพ่อตาเกิดการยอมรับและยกสมบัติให้ท้าวกำพร้าว ดังตัวอย่าง

“ครั้นว่า มหาเศรษฐีได้ยินก็จะเหตุการณ์นั้นแล้วก็ใช้คนเหินห่างตนไป
 ราชนาอัญเชิญลูกเขยเหล่าแห่งตนมาทั้งสองฝั่งเมื่อยแล้วก็มอบสมบัติข้าวของทั้งหมดให้แก่
 ลูกเขยเหล่าเป็นมหาเศรษฐีแทนตน”

(หน้า 28 บรรทัดที่ 1-3)

จากตัวอย่างเศรษฐีถึงกับให้บริวารไป “ราชนาอันเชิญ” ท้าวกำพร้าและ
 บุตรสาวมารับมอบสมบัติซึ่งถือได้ว่าเป็นการให้เกียรติลูกเขยอย่างมาก และการที่
 ท้าวกำพร้าสร้างเมืองใหม่ถือได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงอำนาจบารมีเหนือบุคคลอื่น
 การมีกำลังทหารที่มีความสามารถแล้วนั้นยังเป็นการแสดงแสนยานุภาพต่อผู้เป็น
 เจ้าปกครองให้เกิดความยำเกรง ดังตัวอย่าง

“เขาก็ปูกผามผาสารท 7 หลัง...แล้วเอานางทั้ง 500 อันมีนางเหล่าเป็นเค้านั้น
 อยู่ในผาสท....ผู้หมูปราญพลโยธาทั้งหมด มีหลังเหินได้ 500 อันมีกำลังรื้อพล คนเค็ก
 ได้หนึ่งแสนอันมีเสนาแม่ทัพเค็กทั้งสี่คน ผู้หนึ่งชื่อว่า “ขุนฟ้าแดด” มีรื้อพลโยธาได้
 25,000 อันแคล้วคองยิ่งนัก ผู้หนึ่งชื่อว่า “ขุนกั๊กส้มแสดลายเหลือง” อันมีพลโยธาได้
 25,000 อันมีเดชะกล้าแข็งยิ่งนัก ผู้หนึ่งชื่อว่า “ขุนสูงเอื้องทั้งบ้าน” อันมีรื้อพลโยธาได้
 25,000 อันมีปัญญาดียิ่ง ผู้หนึ่งชื่อว่า “ขุนคนสะท้านย่านเมือง” อันมีรื้อพลโยธาได้
 25,000 อันมีใจกล้าแข็งป้านกลั้วคดละผู้ใดในโลก”

(หน้า 27 บรรทัดที่ 6-14)

จากตัวอย่าง ท้าวกำพร้าปลูกปราสาท 7 หลัง มีนางสนม 500 คน ชาวเมือง
 500 ครอบครัว มีกำลังทหารหนึ่งแสน เสนาแม่ทัพที่มีความสามารถ 4 คน ทั้งสี่มีความ
 สามารถต่างกัน คนหนึ่งมีความแคล้วคลาดคงกระพัน คนหนึ่งมีพลกล้าแข็ง คนหนึ่ง
 มีปัญญาหลักแหลมและอีกคนมีความกล้าหาญ เมื่ออำนาจบารมีเพิ่มมากขึ้นตามความมั่งมี
 และฐานะทางเศรษฐกิจ อีกทั้งมีกำลังทหารที่มีความสามารถ ทำให้พระเจ้าพรหมทัต
 แห่งกรุงพาราณสีที่ไร้ซึ่งราชบุตรราชธิดาเห็นในอำนาจบารมีของท้าวกำพร้าตอบตอบว่า
 มีความเหมาะสมจึงยกราชสมบัติบ้านเมืองให้ปกครองต่อไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้แต่
 เจ้าแผ่นดินยังเคารพยำเกรงในบุญบารมีและอำนาจของท้าวกำพร้าที่เป็นโพธิสัตว์ อำนาจนั้น

เป็นอำนาจของโพธิสัตว์และผลบุญของการบำเพ็ญในอดีตชาติที่ผ่านมาหาได้เป็นอำนาจของชายกำพร้ายากไร้

ดังนั้นความสมดุลของชนชั้นและความดีในทางเศรษฐกิจ จะสมดุลได้ก็ต่อเมื่อฐานะทางเศรษฐกิจและอำนาจบารมีอยู่ในฐานเดียวกันหรือมากกว่า ค่านิยมของความดีและความชั่วจึงขึ้นกับใครเป็นผู้ให้ความหมายและใครมีอำนาจในการให้ความหมายที่มากกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ความดีความชั่วจึงเลื่อนไหลและไม่ใช้สิ่งที่แน่นอนและตายตัวนิทานอีสานหลาย ๆ เรื่องอาจมีความหมายของค่านิยมของความดีความชั่วที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับคติความเชื่อของคนอีสานซึ่งส่งต่อค่านิยมของผู้คนและสังคม ดังนั้นในประเด็นนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาต่อไปเพื่อที่จะเห็นว่ค่านิยมของความดีความชั่วมีความหมายอย่างไรและอยู่บนฐานความคิดใดในวัฒนธรรมกรรมกับสังคมอีสาน

บทสรุป

นิทานเรื่องท้าวกำพร้าตอบตอง เป็นนิทานชาดกที่มีความน่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งแฝงเร้นไปด้วยวาทกรรมต่าง ๆ ทั้งวาทกรรมค่านิยมของความดีความชั่วตามความแตกต่างทางชนชั้นว่าแต่ละชนชั้นจะให้ความหมายของค่านิยมความดีนั้นอย่างไร วาทกรรมบุญบารมีที่ส่งผลต่อความเชื่อเรื่องการทำบุญและผลบุญในอดีตชาติที่แอบอิงกับเรื่องเล่าทางศาสนา ชุตวาทกรรมบุญบารมีในอดีตชาติจึงเป็นชุดที่อธิบายเหตุผลให้กับ “ผลบุญ” ในการทำบุญ หรือการให้ทานต่าง ๆ ว่าสิ่งดี ๆ ในชีวิตหรือบุญวาสนา ความร่ำรวยในทรัพย์สินเงินทองก็ล้วนมาจากการทำบุญในอดีตชาติ นอกจากนี้ผลบุญเก่ายังสร้างอานิสงส์ให้ท้าวกำพร้าได้โสมมอุ้มคะลุ่มซึ่งใช้หลักเศรษฐศาสตร์ในการจัดสรรทรัพยากรจนได้ทรัพย์สินเงินทองเข้าบริหารจากการขายโสมม ได้การยอมรับจากสังคม ได้สมบัติจากมหาเศรษฐีผู้เป็นพ่อตาและได้ปกครองเมืองต่อจากพระยาพรหมทัต สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากผลบุญเก่าเป็นสิ่งที่หนุนเสริมผลักดันช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่ค่านิยมของสังคมในนิทานเรื่องนี้เชื่อว่า คนที่มั่งมีในทรัพย์สินเป็นผู้ที่มีบุญบารมีแต่ปางก่อนซึ่งเกียรติและศักดิ์ศรีเป็นสิ่งที่คู่กับความมั่งมีด้วยทรัพย์สินและบารมีเท่านั้น ผู้ที่มีทรัพย์สินและบารมีมากกว่าย่อมเป็นผู้ที่ได้รับเกียรติและการยอมรับจากสังคมที่มากกว่าเกียรติจึงเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ และ สมสุข หินวิมาน. (2551). **สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองกับ สื่อสารศึกษา**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- จารุณี วงศ์ละคร. (2559). **วาทกรรมบุญในวรรณกรรมอีสาน** (งานวิจัย). คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2542). **นิทานกำพร้า: ภาพสะท้อนชีวิตผู้ด้อยโอกาสและชาติพันธุ์สัมพันธ์ในเขตอุษาคเนย์ตอนกลาง** (งานวิจัย). โครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. , กลุ่มสร้างเสริมศักยภาพนักวิจัยด้านอีสานคดีศึกษา.
- ธวัธ ปุณโณทก. (2522). **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- _____. (2537). **วรรณกรรมภาคอีสาน**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2559). **แฉวรรณคดี ทฤษฎีร่วมสมัย**. ปทุมธานี : นาค.
- น้อมจิต อนุฤทธิ์. (2542). **วรรณกรรมเรื่องท้าวกำพร้าการศึกษาเชิงวิเคราะห์วิจารณ์**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. การศึกษา (ไทยคดีศึกษา-เน้นมนุษยศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นิยม ศุภวุฒิ. **กำพร้าตูปตอง**. (มปป.). ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสกลนคร วิทยาลัยครูสกลนคร.
- พิพัฒน์ ประเสริฐสังข์, ราชันย์ นิลวรรณภา และ บัญญัติ สาลี. (2558). “รูปแบบการนำเสนอนิทานชาดกพื้นบ้านของพระอริยานุวัตร”. **วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม**. 34 (1): 138-150.
- สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2559). **ทฤษฎีวรรณคดีวิจารณ์ตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 20**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.